

**XALQ OG'ZAKI IJODI VA A. NAVOIYNING DOSTONLARI
VOSITASIDA O'QUVCHILARDA AKSIOLOGIK ONGNI
SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK TIZIMI.**

Achilova Hadiyabonu Mansurovna

Buxoro shahar 4-son IDUMning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.

Osiyo Xalqaro Universitetining pedagogika va psixologiya yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqola Xalq og'zaki ijodi, Alisher Navoiy va Boburning go'zal xulq- odobi Qur'oni karim va Hadis kitoblaridan namunalar keltirish orqali yuksak komillik martabalari haqida yoritib berilgan. Alisher Navoiyning "Arbain" "(Qirq hadis")kitobi ham asos qilib olingan. Bu ikki siymoning kelajak avlod uchun, aksiologik ongni shakllantirishning pedagogik tizimi, ma'naviy-tarbiyaviy axloqiy qarashlari ifoda etilgan.

Аннотация: В данной статье народные творчество и при помощи примеров книгах " Корана" и " Хадиса" раскрыто высокое совершенство великолепного воспитания аксиологическое сознательное педагогическое связи и

поведения Алишера Навои и Бобура взята и книга А. Навои " Арбаин" Тут изображается высокие , духовно просветительские взгляды для будущего поколение двух великих людей.

Abstract: In this article, verbal creativ pepli, Alisher Navoi and Babur's beautiful manners are highlighted by examples from the Holy Qur'on and the books of Hadith Alisher Navoi' book" Arbain " 40 Hafis was also yused as a basis. The spiritual, educational and moral views of these two figures are expressed for the future generation.

Kalit so'zlar: "Arbain", " Nazm ul- javohir", vatanparvarlik, saxiylik, Hadis va Qur'oni karim, " Boburnoma" , Xalq og'zaki ijodi.

Ключевые слова: "Арбаин", Назм ул -жавахир, патриотизм, щедрость, Коран, Хадис, " Бабурнама", устный народные творчество

Key Words: " Arbain", " Nazm ul- javohir", patriotism, generosity, Qur'on, Hafis, "Baburnama", verbal creativ peopl

Umumiy o'rta ta'lim maktablari dastur va darsliklarining tahlili shuni ko'rsatadiki, xalq og'zaki ijodi namunalari, ayniqsa, dostonlar asosida o'quvchilarning ma'naviy- axloqiy tarbiyasi rivojida katta muvaffiqiyatlarga erishish mumkin. Lekin bunday pedagog muammoni samarali hal etish uchun o'quv dastur talqinlarida , darsliklarda berilgan matni o'zlashtirishga yo'naltiruvchi savol -topshiriqlarda

ham bir dostonning badiiy- estetik va aksiologik tahlili bilan birga uning tarbiyaviy- didaktik ta'siriga ham alohida e'tibor qaratish lozim.

O'zbekiston Respublikasining " Ta'lim to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq, Oliy ta'lim va maktabgacha va maktab ta'limida Xalq og'zaki ijodi alohida o'quv fani sifatida o'rganiladi. Buning uchun alohida dastur va darsliklar mavjud. Dasturning namunaviy mavzular rejasida. "O'zbek xalq dostonlari", " Ularning o'ziga xos xususiyatlari", " Alpomish dostoni, uning o'zbek xalq milliy madaniyatidagi o'rni, obrazlar tahlili", "O'zbekistonda dostonchilik an'analari, dostonchilik maktablari, ularning xususiyatlari ", shuningdek, Ergash Jumanbulbul o'g'li, Fozil Yo'ldosh o'g'li, Muhammadqul Jonmurod o'g'li Po'lkan, Islom shoir Nazar o'g'li haqida m'lumotlar o'rganish uchun tavsiya etilgan.

Mazkur dasturda ham "O'zbek xalq dostonlari, ularning o'ziga xos xususiyatlari" mavzusiga to'rt soat ajratilgan . Dasturda " Alpomish" dostoni, uning o'zbek xalq milliy madaniyatidagi o'rni, g'oyaviy-badiiy ahamiyati mavzusiga uch soat ajratilgan. Unda mazkur dostonning shakllanish tarixi, asardagi yetakchi milliy g'oyalarning doston timsollarida o'ziga xos shaklda aks etishi, dostondagi ijobiy va salbiy obrazlar, doston kompozitsiyasi va badiiy vositalari haqida ma'lumot berish ko'zda tutilgan. Shuningdek "Alpomish"ning jahonshumul ahamiyati, bu dostonning variant va versiyalari haqida ma'lumot berishga alohida e'tibor qaratilgan. Darslikda dasturda nazarda tutilgan mana shu talqin to'la o'z aksini topgan., deyish mumkin.

8- sinfda " Kuntug'mish" dostonini o'rganishga to'rt soat vaqt ajratilgan. Unda, avvalo, dostonning milliy aksiologik psixologiyasini shakllantirishdagi o'rni, xalq epik dostonlarining turlari, badiiy -estetik xususiyatlari , turkiy dostonlarning dunyo dostonchiligida tutgan mavqeini yoritib berish nazarda tutilgan. " Kuntug'mish" ishqiy qahramonlik dostonlarining go'zal namunasi ekanligi, dostonda baxshi mahoratining namoyon bo'lishi, asar syujetining sarguzashtlarga boyligi, ayni vaqtda, qahramonlar taqdirini belgilovchi hodisalarning maishiy turmushga yaqinligi alohida ta'kidlangan.

9-sinf "Adabiyot" darsligida " Xalq og'zaki ijodidan" rukni ostida "Alpomish" dostoni maxsus o'rganiladi. Dasturda ko'rsatilishicha, turkiy xalqlar madaniyati va ma'naviyati shakllanishida " Alpomish dostoninig o'rni, epik ko'laminig turkiy estetik tafakkur va turkona saltanatchilik bilan bevosita bog'liqligini yoritib berish nazarda tutilgan. Qomusiy epik asarning siyosiy saltanat va yuksak milliy madaniyatga ega xalqdagina bo'lishi mumkinligiga e'tibor qaratilgan. Bulardan tashqari, mavzuni o'rganish jarayonida dostondagi o'zbekning milliy ruhiyati va aksiologik qarashlari, urf-odatlar tasviri, mardlik, sadoqt, ezgulik, iymonga egalik

fazilatlarining Alpomish, Qorajon, Oybarchin, Qaldirg'och obrazlari orqali ifodalanshi, shuningdek, asarning til xususiyatlari va unda qo'llanilgan tasvir unsurlari, dostonning bizgacha badiiy yuksak holda yetib kelishida Fozil Yo'ldosh o'g'lining xizmatlari alohida ekanligi uqtiriladi va shular asosida " Alpomish "dostoni haqida kengroq, atroflicha ma'lumotlar berishga erishiladi. Doston syujetining tarix bilan bog'liqligi, xalq estetik tafakkurining nihoyatda yuksakligi , va eng muhimi, asarda tasvirlangan turkona hayot tarzi, yurt va vatan birligi uchun kurashlar o'quvchida tiniq tasavvur paydo qiladi. Doston timsollaridagi xalqona mardlik, sadoqat, ezgulik va iymonga egalik kabi bir qator insoniy fazilatlarga mehr uyg'otadi. O'quvchilar shular asosida ma'naviy-axloqiy va ma'rifiy jihatdan kamol topib boradilar.

Xalq og'zaki ijodi dostonidagi aksiologik, ongni shakllantirishning. pedagogik vositalarini bevosita mumtoz adabiyot dostonlari zamirida ham, kuzatish mumkin. Zero, Alisher Navoiy " Xamsa" sining biribchi dostoni " Harat ul- abror " (" Yaxshi kishilarning hayratlanishi") falsafiy ta'limiy doston bo'lib, u 20 ta maqolatdan iborat. Dostondagi maqolatlarda asosiy g'oyaviy chiziq:

Odami ersang demagil odami,

Aniki yo'q xalq g'amidin g'ami.

shiori ostida xalq manfaatlarini himoya qilish, insonparvarlik va ma'rifatini ulug'lashdir. Dostonda mana shu asosiy mavzu atrofida o'z davri bilan bog'langan holda juda ko'p muammolar qo'yilib, ular tarbiyaviy jihatdan hal etiladi. Navoiy kishilarni insofga, rostgo'ylikka va to'g'rilikka, vafo, sadoqatga, himmat va muruvvatga chaqiradi bu esa kelajak avlodni bevosita aksiologik ongining shakllanishida asosiy vosita hisoblanadi. Mana shu g'oyani tarbiyalash maqsadida bola tarbiyasi haqida alohida to'xtab, ota-onalarga va bolalarga qarata ta'limiy-tarbiyaviy mulohazalar yuritadi. Navoiy asarlari o'quvchilarada adolatparvarlik, odillik tushunchalarini ham uyg'otadi.

Navoiy o'z davrida ilm olishning naqadar qiyinligini, ilm va ilm ahlining xorligini tasvirlaydi. Kambag'al talaba och-nahor ilm olish yo'lida tortgan azob-uqubatlarini va ularga hech kim yordam qo'lini cho'zmaganligini tasvirlab, kambag'al talabalarga achinadi.

Zulm durur ushubki bir notavon,

Ilm tilab shahridin o'lg'ay ravon.

Ayni falokatdin ayog'i yalang,

To'ni yo'qdin tani dog'i yalang.

Och etibon qornini muhtojlik,

Tumaga muhtoj etibon ochlik,

Xalq ko'bu, yo'q bir yori aning,
Ko'zdin o'chib shahri diyori aning.

Adolat, saxovat, odob, kamtarlik, himmat, muruvvat, ilm, hunar, hayo, vafo va haqiqiy ishq- muhabbat kabi masalalar "Hayrat ul-abror" ning asosiy g'oyaviy masalalarini tashkil etadi. Dostonning beshinchi maqolatida Navoiy saxiylik va baxillik haqida fikr yuritib, ta'magirlik, ochko'zlik bilan mol-dunyo yig'ib, o'z manfaatinigina ko'zlovchi xasis, baxil kishilarga qarshi, o'z halol mehnati bilan kun ko'ruvchi kambag'allarning ta'masiz hayotini, saxiylik va himmatini ulug'laydi. Bu mulohazalarni jonlantirish uchun Hotami Toyi afsonasidan bir hikoya keltirib, saxiylikda nom chiqargan afsonaviy Hotami Toyidan ham ko'ra, o'tin terib kun ko'ruvchi bir kambag'alning saxiylik va himmatdagi ustunligini tasvirlaydi. Birov bergan minnatli ganj - boylıkdan ko'ra o'z mehnati bilan topgan halol, beminnat bir chaqa afzalligini tasdiqlab, kambag'al tilidan shunday deydi:

Bir diram olmoq chekibon dast ranj,
Yaxshiroq andinki, birov bersa ganj.
Sen dog'i chekkil bu tikan mehnatin,
Tortmag'il Hotami Toyi minnatin!..

" Hayrat-ul abror"ning oltinchi maqolatida Navoiy odob- tavozi va kamtarinlikni ulug'laydi. Shoir odobning asosiy belgisi kamtarlik deb biladi. Shoir dostonning yana shu oltinchi maqolatida bolani qanday tarbiyalash uning ilm- hunar egallashi, ota-ona va katta - kichik bilan bo'ladigan munosabatda odob, hurmat saqlashi zarurligi haqida shunday fikr beradi.

Boshni fido ayla oto qoshig'a,
Jismni qil sadqa ono boshig'a

Kimki ulug'roq, anga xizmat kerak,
Ulki kichikroq, anga shafqat kerak

Navoiy " Xamsa" sining ikkinchi dostoni mashhur " Farhod va Shirin"dir."Farhod va Shirin"- chin muhabbat, mehnat va qahramonlik dostonidir. Mehnat va ijodkorlik, do'stlik va vafodorlik, mardlik va vatanparvarlik dostonning asosiy, g'oyaviy motivlaridir. Navoi yaratgan qahramonlar Xalq og'zaki ijodida yaratilgan doston qahramonlari singari barcha aksiologik vositalarni o'zida jamlagandir. Ular mehnatda ham, kurashda ham ulug' kishilardir. Farhod va Shirinlar zolim shoh Xisravga qarshi xalq va mamlakatni mardlarcha himoya qiladilar. Zolim Xisrav va uning o'g'li Shiruya dastidan vafot etgan Farhod va Shirinlar xalqning sevimli qahramonlari bo'lib, xalq bu qahramonlar nomini abadiylashtirdi. O'tmishda ota-

bobolarimizning kurashi va istaklarini ifoda etgan" Farhod va Shirin" dostoni bizning sevimli dostonimiz bo'lib, Farhod va Shirindagi oliyjanob, xislatlar, yanada bizning vatanparvarligimizni, qahramonligimizni oshiradi.

Navoi "Xamsa"sining to'rtinchi dostoni " Sabba'i sayyor"("Yetti sayora") bo'lib. Navoiy xalq og'zaki badiiy ijodiyotidan ijodiy ravishda keng foydalanadi. Dostondagi yetti hikoya Bahrom va Dilorom haqidagi hikoya orasiga kiritilgan. Dostondagi yetti hikoyada adolat, saxovat, muruvvat, sadoqatmardlik va aksiologik ong shakllari ilgari surilib, bir necha qahramonlar obrazi yaratilgan. Navoiy " Xamsa" sining beshinchi dostoni " Saddi Iskandariy" ("Iskandar devori") dostonidir. Bu qahramonlik dostonida Alisher Navoiy adolatli shoh Iskandar obrazini yaratgan. Bu Iskandar tarixiy Iskandar Aleksandr Makedonskiy obrazi bo'lmasdan, balki ideal shoh obrazidir. Iskandar yer yuzi mamlakatlarida adolat va insof o'rnatadi. Navoiy Iskandarga o'xshash shohni orzu qilar edi. Shoh Iskandar yaratgan har bir tilsim, bugungi kun o'quvchi- yoshlariga yangi kreativ qarashlarning, yangicha interaktiv g'oyalarning shallanishida turtki bo'la oladi. Dostonda ilm ahamiyati, qahramonlik, vatanparvarlik kabi g'oyalar mahorat va badiiy ustalik bilan ilgari surilgan. Dostonda bir necha mustaqil syujetli hikoyalar ham berilgan. Bulardan birida Kaptar orqali vatanparvarlik g'oyasi ilgari suriladi. Hadis islom olamida Qur'oni karimdan keyingi ikkinchi muqaddas g'oyaviy-ma'naviy, ijtimoiy-huquqiy manba hisoblanadi. Islom dunyosi xalqlari tarixi, madaniyati, falsafasi va adabiyotida hadislarning ta'siri benihoya kattadir. Ushbu manba musulmon dunyosi ilm ahli tomonidan chuqur o'rganilgan va bu bilan " muhaddislik" degan maxsus bir sohaga asos solingan . Hadislarda islom dini arkonlari, ya'ni farz, vojib, sunnat, halol, harom, makruh, kabilar xususida tushuncha berishdan tashqari, umuminsoniy fazilatlarni ulug'lash va targ'ib qilish, halollik, poklik, xayr-ehson, himmat, saxiylik, birodarlik va boshqa ko'pgina musulmonchilik axloqi mezonlari, ya'ni axloq-odobga doir ko'rsatmalar ham talqin qilinadi. Hadis ilmi islom tarixidagi bir qator ahkomlarga aniqlik kiritishi, ularni mazmunan rivojlantirishi bilan ham ahamiyatlidir. Shundan bo'lsa kerak, zikri o'tgan musulmonchilikka e'tiqod qo'ygan xalqlarning madaniyati ravnaqida tayanch g'oyaviy-ma'naviy sarchashmalarning hayotbaxsh ta'siri yorqin nazarga tashlanadi. Islomiy manbalarning Alisher Navoiy ijodidagi o'rni haqida gapirib, navoiyshunos olim A. Hayitmetov , xususan, shunday yozadi: " Va nihoyat, Navoiy ijodining yana bir muhim manbai diniy va so'fiy adabiyotlardir... Ammo Navoiyning diniy adabiyotga munosabati, diniy adabiyotlar, xususan, Qur'on va hadislar shoir ijodining doimiy va muhim manbalari bo'lgani, o'z davri ijtimoiy siyosiy va madaniy- ma'naviy masalalarini ulug' shoir ko'p vaqt shu asarlariga

suyanib hal etganligi shu paytgacha deyarli o'rganilmadi, hatto bundan ko'z yumib kelindi" (Hayitmetov . A Alisher Navoiy ijodi manbalari haqida/ / Alisher Navoiyning adabiy mahorati masalalari. Maqolalar to'plami. -T,: " Fan", 1993.-3-13- betlar).

Hadislar islom Sharqi mumtoz adabiyotida axloqiy- ta'limiy mavzuning ma'naviy zaminlaridan biri sifatida keng qo'llanilib kelingan. Hadislar tarkibiga xalq og'zaki ijodidan ko'pgina hayotbaxsh tuyg'ular kirib qolganidek, bunday islomiy - ilohiy hikmatlar o'z navbatida xalq og'zaki ijodiga ham, yozma badiiy adabiyotga ham katta ta'sir ko'rsatib keldi.

Hadislar hayot saboqlarini talqin etishda bevosita Qur'oni karimdan oziqlanib kelganligi sababli islom olamida e'tibori benihoya yuksak bo'lgan. Ular islom dunyosining turli sohalariga - Islom qonunshunosligi va shariatga, falsafa, siyosat, diniy va dunyoviy axloq qoidalariga, san'atga va ayniqsa, adabiyotga, xususan musulmon mintaqada mumtoz she'riyatiga katta ta'sir ko'rsatgan ma'naviy sarchashmadir. Muhammad (s.a.v) dan " Kimki mening hadislarimdan 40 tasini yod bilsa, qiyomat kuni mening shafomatim ostida bo'ladi", - degan hadis yetib kelgan. Shu hadisga binoan musulmonlar hadislardan 40 tasini yodlab olishga va ularni atrofdagilarga yetkazishga intilganlar. Hadislar iymonli inson diliga yaqin bo'lgani uchun ham arab, fors va turkiy tillardagi adabiyotlar ularni o'zining mag'z-mag'ziga singdirib oldi. Zotan, bir hadisda aytilganidek, " Mendan rivoyat qilingan birorta hadisni eshitganlaringizda, dillaringizga sig'adigan bo'lsa, demak, u mening aytgan hadisimdir. Ammo eshitgan hadislarinigiz buning aksidek bo'lsa, demak, u mening aytgan hadisim emasdir".(Axloq-odobga oid hadis namunalari.-T:"Fan",1990.26-bet) .

Hadislarning bunday kafolatlanishi ularga asoslangan asarlarning g'oyaviyligi, badiiyati va xalqchilligini ta'minlaydi, albatta.

Muhammad Mustafó (s.a.v) o'z hadislarining tarqalishiga, ular orqali jamiyatda ezgulik urug'i sochilishiga katta umid bog'laganlar . " Bizning so'zlarimizni eshitib olib, o'zgartirmagan holda odamlarga yetkazadigan kishining yuzini Tangri yorug' qilsin! Bevosita bizdan eshitgan odamdan ko'ra ko'proq g'oyibona rivoyat qiluvchilar (kelajak avlod) orqali eshitgan kishilar hadislarimni yaxshiroq saqlaydigan bo'lishi mumkin. ". Chindan ham , payg'ambarimizdan keyin bu hadislariga bo'lgan qiziqish ortsa ortdi, ammo kamaymadi. Ayniqsa, qalam ahli o'z asarlarida hadislardan mohirona foydalana boshladilar. Badiiy adabiyotda hadislardan foydalanishning ko'rinishlari ko'p. Quyida ularning eng ko'p ommalashgan shakllariga to'xtalib o'tmoqchiman. Chunonchi: Bir hadisning o'zi turli munosabat bilan muayyan muallifning bir asarining turli munosabat bilan

muayyan muallifning bir asarining turli o'rinlarida xilma-xil maqsadlarga qo'llanilishi hollari ham kuzatiladi. Jumladan, Alisher Navoiyning " Mahbub ul-qulub" asarida " Bir soatlik adolat insu jinsning (oltmish yillik) ibodatidan yaxshidir" hadisi uch o'rinda uch talqinda ishlatilganligini ko'ramiz.

She'riy misralarga mazmunan muvofiqlashtirilgan hadislarni ham Alisher Navoiy ijodi misolida ham ko'plab kuzatish mumkin.

Bulardin gar a'lo gar adno durur,

Kim, andin xaloyiqqa iyo durur.

Shah o'lturmas avlodur ul elni bot.

Ki, debdur nabiy " iqtilso al- mu'ziyot

(MAT. XIV jild, 16-bet)

Yoki:

Xaloyiqqa iyo alarg'a sifot,

Nabiy dedikim: " Uqtil ul- mu' ziyot "

(MAT. XIV jild 39- bet)

Yoki:

Ul sham'ki, "Vazzuho" quyosh yuzidur,

Mozog' bila surma chekilgan kozidur.

Aning bilakim, o'zi ulu ul o'zidur,

Borcha " Anna minka va minniy " so'zidur.

(Ilmiy tanqidiy matn. 2- bet)

A. Navoiyning " Hibbat ul - haqqoyiq " hadislarning ijodiy ta'sirida yaratilgan mustaqil asar bo'lsa-da, uning satrlarida Muhammad Mustafo hadislarida kelgan umumbashariy g'oyalarning singdirilishi yetakchilik qiladi. Shoir tanlagan bunday uslub u yaratgan she'riy misralarning g'oyaviy - badiiy ta'sirchanligini oshirishga xizmat qilgan. Hadislar insonni axloqan pok va ruhan balog'atga yetkazishda muhim omil hisoblanganligi tufayli adiblar bunday ilohiy-irfoniy sarchashmalarga tez-tez murojaat qilishgan. Eslatilgan zaminda badiiy adabiyotda axloqiy-ma'naviy yo'nalishdagi 40 hadis ta'sirida " Chihil hadis" (Arbain) yaratish an' anasi shakllangan. Ulug' mutafakkir shoir Abdurahmon Jomiy 886/1482yillarda eng sahih , eng mo'tabar va yodlashga oson bo'lgan qisqa, axloqiy mavzudagi hadislardan 40 tasini ajratib olib , ular mazmunini forsiyda nazmga solish orqali " Chihil hadis" asarini yaratdi. Alisher Navoiy esa ustoz va piri Jomiyning fotihasi, ijozatini olib, o'sha yili murshidi komil "Chihil hadis"ini nazmda forsiydan turkiyga o'girib, " Arbain hadis" asarini yaratadi.

Alisher Navoiy asarlarining manbaalari haqida gap borganda, shuni e'tibordan qochirish lozimki, u o'zigacha bo'lgan arab, fors, va turkiy adabiy - ma- naviy

meros bilan puxta tanishib chiqqan. Ularning eng yaxshi an'analaridan saboq olib, ijodiy adabiy tajribasida rivojlantirgan. Ulug' shoir o'sha javohirot xazinasidagi ijtimoiy- ma'naviy, axloqiy- ma'rifiy tarbiyaga oid asarlarini alohida e'zozladi. Ularda aks ettirilgan go'zal fazilatlar bilan o'z qahramonlarini bezadi. O'zi ham ayni shu ruhdagi asarlar yozish bilan o'sha sohaning rivoju- ravnaqiga katta hissa qo'shdi. Bunday asarlarning barcha - barchasi kelajak avlodning yuksak salohiyatli insonlar bo'lib yetishishida dasturul amal bo'lib xizmat qiladi. Alisher Navoiy " Nazm ul- javohir" dan o'rin olgan ruboiylarda hayotning bebaqoligi, umrning o'tkinchiligi, odam o'z umrini yaxshilikka bag'ishlasagina, uning nomi abadiy qolishi, " olam guli" bo'lgan inson uchun eng muhim ne'mat oltin kumush emas, balki odob ekanligini ta'kidlaydi.

Go'zal xulqlar- hayo, va ibo, mardlik, kechirimli bo'lish, sabr- qanoat, odillik, muloyimlik, saxiylik, mehribonlik, ahdga vafo, do'stga sadoqat kabilar- insonni suvrat va siyratning ibratidan nishonadir. Din insonlar o'rtasida xushxulqlilikni targ'ib etadi. Payg'ambarimiz(s.a.v.) " Din nasihatdir",-deya marhamat qiladilar. Chunki dinimizning asl g'oyasi yomon fe'l-atvordan poklangan- odobi go'zal xushxulq insonni tarbiyalashdir. Shu jihatdan " Nazm ul -javohirni" yaxlit holda nodir axloq targ'ibotiga qaratilgan majmua degimiz keladi. Professorlar R. Vohidov va M. Mahmudovlarning " Nazm ul- javohir" da Alisher Navoiyning nafosat va axloqqa doir fikrlari o'zining badiiy ifodasini topadi" tarzidagi ta'kidlari haqiqatga yaqinligi bilan e'tiborni tortadi (Vohidov. R, Mahmudov.M. Ma'naviyat-komillik saodati.- T.: Ma'naviyat, 1997.-167-bet).

Ulug' shoir davr ahlini illatlarfan xoli ko'rish va loqaydlikka keskin zarba berishni istaydi. Poklangan inson esa, din va iymon nuridan bahramand bo'lishga sazovordir.

Chunonchi, " Nazm ul- javohir"dagi dastlabki hikmat va ruboyi vafo haqida. Tabiiyki, ular ham iymon nuri bilan yo'g'rilgan.

Kim olam aro diyonati yo'qtur oning,

Din nuqtasida fatonati yo'qtur oning,

Dindor ulkim, xiyonati yo'qtur oning,

Yo'q din angakim, amonati yo'qtur oning (116- bet)

Ruboiyda barcha insoniy fazilatlarining qamrab olinishi kishini hayratga soladi.

Ya'ni ahdiga vafo- iymon; hayo, vafo, saxovat- iymon; oliy himmatlilik- iymon amallaridan hisoblanadi. Boshqacha aytadigan bo'lsak, iymon- qalbga quvvat; iymon- yaxshi uyqu, iymon- ogohlik, iymon- poklik....

Yana bir baytida kishining iymoni ahdiga vafo qilishida bilinadi.

Iymon oningki kufriga sotir erur,

Chun nukta demakka ul kishi qodir erur,
Har kimsaki, iymon ishida mohir erur,
Iymonini bilki, so'zidin zohir erur. (34- bet)
Iymonning uchdan biri hayo, uchdan biri vafo , uchdan biri saxiylikdir.
Uch qism ila iymong'a bino fahm ayla,
Avvalg'isini oning hayo fahm ayla,
Iknchisini dog'i vafo fahm ayla,
Uchunchini bilmasang, saxo fahm ayla.

Hayo, vafo va saxiylik- iymon binosining ustunlaridir. Bu go'zal xulqlar insonlarni doim yaxshilik sari yetaklaydi, yomon ishlardan saqlaydi. Rasululloh (s.a.v.) : " Hayo faqat yaxshilik keltiradi",- degan hadislarini orqali esa hayoning yaxshilikni harakatga keltiruvchi kuch sifatidagi qudratini ta'kidlaganlar. Bu yerda ham- ahdga vafo iymonning yana bir nishonasi sifatida keltirilgan .

To'rtinchi misradagi saxovat esa, avvalo, ruboiyda aytilganidek, iymon yetukligining belgisidir. O'zgar muhabbatini uyg'otuvchi ham, sharaf va martaba orttiruvchi ham, seni sevikli qiluvchi ham saxovatdir.

Quyidagi dilbar ruboiy fikrimizni tasdiqlaydi: Kishilarning bezagi odobdir.

Zevar kishiga ne toju ne afsar bil,
Ul zevar adab bila hayo darxur bil,
Har kimki adabsizdur ishin abtar bil,
Alqissa, eranlarga adab zevar bil (51- bet)

Qur'onning ko'pgina oyatlaridagi singari payg'ambarimiz hadislarida ham mo'min-musulmonlarni bilimli, ma'rifatli, o'qimishli bo'lishga da'vat ; ilmning dinni mustahkamlash, e'tiqodni poklashdagi ta'siri; inson hayoti va jamiyatdagi o'rni, uning fazilati haqida ajoyib fikrlar mavjud. Ilm- millatning farovon yashashi, dinning mustahkamlanishi uchun kerak bo'lgan ma'naviy xazinadir. Bu xazinadan olingan, mo'min va mo'minalarning dinu millat, xalq, fan foydasiga yaraydigan ma'naviy boylikni o'rganishga sarflangan vaqti- har qanday toatdan afzaldir. Boisi har qanday toatning boshi ma'rifatdir.

Buyuk shoh va shoir Z. M. Bobur ijodiyoti tajallisida ham ta'lim-tarbiyaga oid , ma'naviy- marifiy qarashlarning yorqin nurlarini kuzatishimiz mumkin. " Boburnoma" asarida adibning shaxsi, uning tarjimayi holi, xarakteri, qiziqishlari, kishilarga munosabati borasidagi qarashlari tegishli tarzda o'z aksini topdgan. Biz asar sahifalaridan Bobur shaxsiyatidagi rostgo'ylik, mardlik, afolatparvarlik, mehribonlik, qattiqqo'llik, hassoslikning namoyon bo'lish holatlari bilan tanishamiz." Mubayyin"da Bobur e'tiqodi diniy yo'nalishda bayon etiladi. Adib islom ruknlari haqida yozar ekan, Bobur farzandlari Humoyun va Kamron mirzoga

pand-u nasihatlarini aytadi. Bular irfoniy she'riyatning go'zal namunalari. Bu esa o'quvchi-yoshlarni tarbiyalashimizda ota- bobolarimizning an'analari as qotadi. Boburning irfoniy qarshlari uning ijodiyotida ham, "Boburnoma," " Aruz risolasi", " Mubayyin" maktublari, hatto farmonlarida ham aks etgan. Boburdagi oriflik, ilmga, hayotga, davlatga munosabat ro'yi rost ko'rinadi. Ma'naviy barkamollik, ilm-ma'rifatga intilish Bobur munojotlarining ham, Bobur pandlarining ham, Bobur faoliyatining ham markazida turgan." Kim bor anga ilm- tolibi ilm kerak..."deb boshlangan ruboiydagi maqsad ayon, izoh talab qilmaydi. Bobur she'riyatida inson dilining latifligi, chehrasining go'zalligi, ruhiy holati ta'riflari " Qur'oni karim va Hadisi sharif hikmatlari asosida vujudga kelganligi sabab kelajak avlod tarbiyasida ayri- ayri egallaydi. Uning " Irfonning eng baland maqomi -ma'rifat, eng xushtar(lazizroq) holi irfondir" degan fikrlari lafzimizning dalili bo'la oladi.

Zahiriddin Muhammad Boburning mehr- muruvvati, saxiyliigi, insonparvarligi tahsinga sazovordir. Uning kechinmalari insonlarga o'rnak bo'la oladi. Mamlakatda turli xil din vakillari bo'lishiga qaramay ularga din erkinligini beradi va bu xususida farzandlariga ham maslahatlar beradi. Vatandan yiroqda bo'lsada yurtni yodidan chiqarmadi. Movarounnahrda hukmdorlik qilayotgan sulolar bilan iqtisodiy va ijtimoiy aloqalarni tikladi. Bobur shaxsiyati tahsinga sazovorligi butun dunyo Boburshunos olimlari tomonidan e'tirof etildi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki , o'zining keng qamrovli ma'naviy merosida o'lmas umumbashariy g'oyalar targ'ibotchisi qiyofasida namoyon bo'lgan ulug' shoir ana o'sha muborak sadoqatida " Nazm ul -javohir"da ham sodiq bo'lgan Shunday ekan, mazkur durdonalar respublikamizda kechayotgan ta'lim jarayonini chuqur isloh qilish, oqibat natijada barkamol shaxsni shakllantirish, milliy g'oyani yanada takomillashtirish yo'lida xizmat qilishda davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Z.M. Bobur " Boburnoma".-" O'qituvchi". Toshkent-2008.
2. Nuriddinov.M " Boburiylar sulolasi". "Fan ". Toshkent. 1994.
3. " Navoiyning ijod olami". " Fan". Toshkent. 2001.
4. R. J Vohidov. " Alisher Navoiy va ilohiyot" . Buxoro nashriyoti.1994.
5. A. Navoiy " Mukammal asarlar to'plami " . 20 tomlik. XV tom. " Fan" .Toshkent. 1999.
6. T. G'afurjonova . " Nazm ul- javohir" Navoiy va dabiyy ta'sir masalalari . maqolalar to'plami. Fan. Toshkent. 1968.
- 7."Xamsa" dan parchalar. Fan. Toshkent. 1951.
8. Til va adabiyot ta'limi jurnali. 2010. 5-son.
9. Eshonqulov.J. S. Alimova "Xalq og'zaki ijodi"-Toshkent. Sharq -2003.